

УДК 1:001.1=161.2:323.3

DOI: 10.17721/2413-7065.3(96).2025.332449

«ХУТІР – СЕЛО – МІСТО» ЯК ФІГУРА СЕЛЯНСЬКОГО СИЛОГІЗМУ

Ярослав ГНАТЮК

orcid.org/0000-0003-1340-1922

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії,
соціології та релігієзнавства Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
email: jaroslav.gnatiuk@pnu.edu.ua

Анотація. У статті аналізується селянський силлогізм філософії українських поселенських спільнот як напрям філософії української ідеї. Силлогізм країни селян як образу України представлений схемою «хутір – село – місто». У філософській схемі селянського силлогізму «село» слугує середнім терміном, медіатором, що налагоджує взаємодію між крайніми термінами – «хутором» і «містом». Село постає своєрідним ментальним мостом, яким переміщується автентичне українське життя з хутора до міста.

Ключові слова: філософія української ідеї, філософія українських поселенських спільнот, селянський силлогізм, хутір, село, місто.

Постановка проблеми. У статті проблематизується філософія українських поселенських спільнот як новий напрям філософії української ідеї та засіб осмислення автентичного буття української нації. Основою цієї філософії слугує етнонаціональна логіка історичного українства, яка послуговується фундаментальною схемою: «хутір – село – місто». Вона фіксує і виражає автентичне буття української нації термінами «хутір», «село», «місто» та аналізує на їхній підставі його специфіку. Хутором називають мікропоселенську спільноту, що характеризується достатньо малою концентрацією населення на відносно великій локалізованій території, елементом просторової структури якої слугує відокремлене селянське господарство із садибою власника. Відповідно селом – мезопоселенську спільноту, що характеризується достатньо великою, при зіставленні з хутором, і достатньо малою, при зіставленні з містом, концентрацією населення на відносно невеликій

локалізованій території, зайнятого переважно у сільському господарстві, просторову структуру якої утворює низка селянських господарств із садибами власників. Містом називають макропоселенську спільноту, що характеризується достатньо великою, при зіставленні з хутором чи селом, концентрацією населення на відносно невеликій локалізованій території, зайнятого переважно у галузі не сільськогосподарського, а промислового виробництва, елементами просторової структури якої постають адміністративний, промисловий, торговий і культурний центри. Тож у центрі уваги філософії українських поселенських спільнот перебувають різні за масштабом населені місця.

Рівень опрацювання проблеми. Співвідношення між названими поселенськими спільнотами в українській філософській думці й українському філософському процесі як етапах формування української філософії досліджували Г. Сковорода, М. Гоголь,

М. Костомаров, Т. Шевченко, П. Куліш, М. Грушевський, В. Липинський, Д. Донцов, Д. Чижевський, І. Мірчук, В. Підмогильний, Л. Ушкалов, В. Горський та інші. Вони зосереджували свою увагу на окремих елементах структури «хутір – село – місто» і деяких аспектах їхньої взаємодії, а не самій поселенській структурі як цілісній системі.

Мета, завдання і методологія історико-філософського аналізу. Метою статті є віднайдення ідеї України як країни селян у філософії українських поселенських спільнот і подання її засобами силогістичного аналізу, що заснований на теорії простого силогізму і входить до набору методологічних інструментів емпіричного аналізу історико-філософської теорії. Його розробляє автор пропонованої статті. Об'єктом дослідження цього аналізу постають логіко-методологічні інформаційні взаємодії комунікативного каркасу історико-філософської теорії. Такий каркас утворює система речень мови історико-філософської теорії, що мають комунікативну природу. У цій роботі – це речення, що складають селянський силогізм українського національного буття.

Виклад основного матеріалу. Формальним аналогом співвідношення українських поселенських спільнот у філософській рефлексії речників української ідеї слугує простий силогізм атрибутивної логіки Аристотеля. З пункту погляду ідеалістичної філософії його можна вважати думкою Бога про Україну. При проведенні силогістичного аналізу філософії українських поселенських спільнот їхні назви «хутір», «село» і «місто» переописуються термінами простого силогізму, де з меншим терміном співвідноситься хутір, із середнім – село, а із

більшим – місто. Чому саме село виконує функцію середнього терміна у селянському силогізмі філософії української ідеї, добре пояснив І. Мірчук. Український народ, на його погляд, «складається тільки з одної верстви» – селянства [1, с. 36]. Розвиваючи тезу про односторонність українського суспільства, гомогенність українського народу, І. Мірчук зазначав, що «це народ хліборобський, усе буття і думання якого крутиться довкола “землі – ниви”» [1, с. 41]. Наведену тезу він підтверджував наступним аргументом: «Українська інтелігенція – це тільки переодягнені у міські піджаки та зіпсовані під впливом цивілізації селянські діти з усіма прикметами та хибамі їхньої психічної структури» [1, с. 37]. А. Каппелер, висвітлюючи сприйняття образу України у публікаціях і періодичних виданнях Західної Європи, наголошував, що «українці для Заходу були народом селян, а не народом з власною високою літературою» [2, с. 249]. Сам же простий силогізм у логіці зазвичай розуміється як різновид дедуктивного міркування, складеного із двох простих засновків і одного простого висновку, що містять у своєму складі два крайніх (менший і більший) і середній терміни. Менший термін відповідає суб'єкту простого висновку, а більший – його предикату. Відповідно середній термін співвідноситься із суб'єктами чи предикатами простих засновків. У простому висновку він відсутній. Простий висновок про відношення крайніх термінів у простому силогізмі отримують на підставі відношень крайніх термінів до середнього терміна, що зафіксовані у двох простих засновках.

У філософії українських поселенських спільнот як напрямі філософії української ідеї простий силогізм

засобами філософського аналізу філософської теорії переопикується і набуває статусу селянського силогізму зі схемою «хутір – село – місто». Терміни селянського силогізму перебувають у відношенні підпорядкування один одному. Населення хутора має екзистенційну перевагу над населенням села, а населення села – над населенням міста. З організаційного боку хутір і село є формою спільноти, місто – формою суспільства. За Ф. Тьонісом, соціальні форми чи об'єднання «розуміються чи то як реальне й органічне життя – це є сутністю спільноти (Gemeinschaft), чи то як ідеальне і механічне утворення – це є поняттям суспільства (Gesellschaft)» [3, с. 17]. Він стверджував, що «будь-яке близьке, потаємне, неповторне сумісне життя треба розуміти як життя у спільноті. Суспільство ж – це публічність, це світ. У спільноті зі своїми близькими ми перебуваємо від народження, усіма своїми радощами та прикрощами ми пов'язані з нею. Вихід же в суспільство є ніби виходом в чужину» [3, с. 18]. На його погляд, «спільнота – це тривале й достеменне сумісне життя, суспільство ж – лише скороминуле й позірне. Відповідно до цього самого спільноту треба розуміти як живий організм, а суспільство – як механічний агрегат і артефакт» [3, с. 19]. Сусідство, що співвідноситься зі спорідненістю так, як стосунки між подружжям співвідносяться зі стосунками між матір'ю і дитиною, є «загальною ознакою сумісного життя в селі, де – близькість осель, спільні межі між сусідніми нивами сприяють численним контактам між людьми, звикання один до одного та близькому знайомству один з одним, роблять необхідною спільну працю, спільне порядкування та спільне

управління, спонукають благодати про милість і ласку богів і духів землі та вод, які можуть приносити щастя або карати лихом» [3, с. 28–29]. Почасти із села, почасти поряд із ним «розвивається місто, яке у своєму довершеному вигляді згуртовується не так завдяки спільним природним об'єктам, як завдяки спільному духові. За своїми зовнішніми ознаками місто спочатку є не більш ніж великим селом, сполученням кількох сусідніх сіл або селом, оточеним кам'яним муром, але незабаром воно починає панувати над сільським довкіллям як одне ціле й у сполученні із цим довкіллям віддзеркалює нову організацію області, а потім і країни» [3, с. 35–36]. У щільному і «тривалому зв'язку з полем і домом розвивається життя спільноти» [3, с. 37]. Водночас «суспільство є не чим іншим, як абстрактним розумом, до якого причетна за своїм визначенням кожна розумна істота, оскільки цей розум вважається здатним бажати та діяти» [3, с. 58]. Суспільство – «об'єднаний на підставі конвенції та природного права конгломерат, можна розуміти як певну множину природних і штучних індивідів, чия воля та сфери перебувають у численних стосунках і зв'язках між собою і все ж таки залишаються незалежними одна від одної і не мають взаємного внутрішнього впливу» [3, с. 63]. Суспільство репрезентується як «фікція грошей – металом або папером». Кожна особа в суспільстві «прагне власної вигоди, а решту людей визнає лише настільки і доти, наскільки і доти вони можуть цій вигоді сприяти» [3, с. 64]. Крамарі чи капіталісти як власники грошей є «природними панамі й повелителями суспільства. Суспільство існує заради них. Воно є їхнім знаряддям» [3, с. 71]. На думку

Ф. Тьоніса, «велике місто типове для суспільства як такого. Тому воно по суті свій є торговельним містом, а оскільки торгівля у ньому панує над продуктивною працею – фабричним містом. Його багатство складає багатство капіталу, а капітал – це гроші, які примножуються завдяки його застосуванню у формі торговельного, лихварського або промислового капіталу [...] місто виступає центром науки і освіти, які в кожен спосіб розвиваються пліч-о-пліч з торгівлею і промисловістю» [3, с. 242]. Узагальнюючи свої міркування, він зазначав, що у соціальній еволюції одна одній протистоять дві доби: доба спільноти і доба суспільства, причому перша передує другій. «Першу характеризує соціальна воля у формі одностайності, звичаю і релігії; другу – соціальна воля у формі конвенції, політики і громадської думки» [3, с. 246–247]. У філософії українських поселенських спільнот ірраціональна спільнота (український хутір чи село) передує раціональному суспільству (неукраїнському місту, переважно русифікованому або інтернаціоналізованому) і має екзистенційну перевагу над ним.

У селянському силогізмі функції крайніх термінів виконують хутір і місто. Хутір протиставляється місту. На погляд Г. Сковороди, місто – це неволя гірка, чиновництво зле, горе людське, жаж, бунти, нові науки. Звідси його бажання піти геть від гомону людського життя, намагання жити серед сільської тиші, у гармонії з природою. Він заявляв:

У город не піду багатий – на полях я буду жити,

Вік свій буду коротати, де тихо час біжить.

Бо міста, хоча й високі, в море розпачу штовхнуть,

Ворота, хоч широкі, у неволю заведуть.

Йти гиду з барабаном завойовувать міста

Чи лякать цивільним саном, щоб хилилась біднота.

Не бажаю наук нових, крім здорового ума,

Крім розумностей Христових, бо солідність там сама [4, с. 58].

Як стверджував М. Шлемкевич, Г. Сковорода зі своєю правдою «жив по затишних пасіках поміщиків, здалека від широких шляхів і їх сутолоки» [5, с. 20].

П. Куліш, як і Г. Сковорода, протиставляв хутір місту, філософію хутора – філософії міста. Він писав: «Залишайтеся собі при своїй городянській філософії, а нам дозвольте нову селянську філософію проповідати, взявши її прями́ні́нко з тієї книжки, котру сотнями років великі міста затуманюють, та досі не затуманили. Робіть ви своє діло, панове, а ми своє робитимемо; люди побачать, кому з нас за науку й працю дякувати» [6, с. 44]. «Залиште нас по хуторах про запас; може, ми вашим правнукам у пригоді станемо. Пишіть собі там і друкуйте, що хочете. Може, воно й добре кому слухати вас, тільки не нам. У нас, панове, наука своя, тисячолітня: вона навчила нас більше слухати праведного слова Божого, ніж лукавої панської мови. Коли б ви так учили, як учив Христос, то ми б вас послушали одразу, а то ви учите не Богові, а мамоні служити; золотому ідолу розумною своєю головою кланяєтесь, думаючи, що пішли ще далі самого Євангелія» [6, с. 37–38]. Тож треба, щоб «чоловік читав тільки одну книжку, Великий Завіт Всесвітнього Учителя, а Божий мир розумів більше серцем, ніж головою» [6, с. 37]. Звертаючись до селян

і хуторян, П. Куліш наголошував: «Зрозумійте тільки, що таке істина. Міста вам її не являть, бо вже майже дві тисячі років, як вони її затуманюють» [6, с. 42]. Протиставляючи природний стан хутора торговій цивілізації міста, він дуже високо поціновував хутори як автентичний спосіб українського буття і засіб збереження органічної культури історичного українства:

*О тихі хутори, великі у малому,
Великі тим, що є найлучче, краще в нас ...* [7, с. 434].

Хутір межує із селом, органічно поєднується з ним у селянському силогізмі філософії українських поселенських спільнот. Кулішева філософія хутора заступається Шевченковою філософією села як осереддя вічної досконалості. На думку Л. Ушкалова, «Шевченко – сільська дитина, а для того, хто народився в селі й потім усе життя маявся по світах, здебільшого в місті, село назавжди залишається чимось на зразок платонівської ідеї» [8, с. 408]. Для Т. Шевченка село-Україна – це ідеальний край миру і гармонії. Бог витає над Шевченковим селом:

*Село! І серце одпочине:
Село на нашій Україні –
Неначе писанка, село.
Зеленим гаєм поросло.
Цвітуть сади, біліють хати,
А на горі стоять палати,
Неначе диво. А кругом
Широколистії тополі,
А там і ліс, і ліс, і поле,
І сині гори над Дніпром.*

Сам Бог витає над селом [9, с. 16–17].

«Мені здається, – писав Л. Ушкалов, – що змальована тут ідилічна картина пройнята такою ніжністю й таким теплом тому, що поет згадував свою рідну

Кирилівку, своє рідне обійстя» [8, с. 411]. В Шевченковій ідеалізації села зазвичай зустрічається архетиповий образ саду, яким раніше послуговувався Г. Сковорода в своєму «Саду божественних пісень».

*Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть.
Плугатарі з плугами йдуть,
Співають ідучи дівчата* [9, с. 11].

Шевченкова філософія села згодом поступово трансформується і перетворюється на філософію міста В. Підмогильного. За Л. Ушкаловим, місто – «це територія свободи, і індивідуальної, і соціальної. А з другого боку, можна дивитись на все це зі скепсисом. Мовляв, місто ніколи не розв'яже тих питань, що стоять перед людиною. Згадаймо хоч би “хутірну філософію” Куліша, який казав, що заради щастя людського міста рано чи пізно повинні стати селами: “Надобно городам роздробитися на села ...” Ну й, нарешті, можна по-народницькому проклинати місто як територію зла, так, як це робить героїня оповідання Панаса Мирного “Лихий попутав”: “Бодай ти, місто, огнем знялось, крізь землю пішло! Як я до тебе йшла – як ластівочка щебетала, назад повертаюся вороном кричу ... Щоб над тобою світ не світив і сонце праведне не сходило, як ти мою молоду долю спаскудило!...” Що вже казати про роман “Повія”! Цей роман – утілена в жіночій долі трагедія України як “селянського краю”, котрий гине в нерівній борні з міською цивілізацією». Опозиція села та міста як «свого» й «чужого», на його думку, «віддзеркалює тут структуру простору колонії в різних її вимірах – від побуту до метафізики» [8, с. 298]. Метаморфозою цієї опозиції, вважав Л. Ушкалов, є чи не перший в українській літературі урбаністичний роман «Місто»

В. Підмогильного. У сприйнятті головного героя роману Степана Радченко, зауважувала В. Агеєва, місто – «уособлення вселенського зла, і грішний Содом», що «мусить дочекатися справедливої Божої карі». Це «якийсь антисвіт, де годі врятуватися й вижити» [10, с. 9]. «Село відсувалося від нього, – так описував В. Підмогильний зміни станів Радченкової свідомості, – він починав бачити його в далекій перспективі, що лишає від живого тіла схематичні риси. І йому стало страшно, як людині, що під ногами в неї схитнулася земля» [10, с. 76]. Через свій розрив із селом, його рустикальними чеснотами й цінностями він називав себе зрадником. Водночас головний герой роману виправдовував своє міське життя: «Хіба мало людей покидає село? Міста ж ростуть коштом села – це нормально, цілком нормально» [10, с. 108]. Знайомлячись із життям міста, Степан Радченко здивовано констатував: «Місто чудне. Зокола воно рухливе й швидке, життя в ньому, здається, б'є джерелом і блискавкою, шугає, а всередині, по похмурих кабінетах установ, воно тягнеться старим возом, обплутане тисячами правил і розпорядків» [10, с. 69]. У потоці його свідомості з'являлися цікаві думки. Він емоційно зазначав: «От вони, ці горожани! Все це – старий порох, що треба стерти. І він до цього покликаний» [10, с. 64]. І далі продовжував: «Ось вони – горожани! Крамарі, безглузді вчителі, безжурні з дурощів ляльки в пишних уборах! Їх треба вимести геть, розчавити цю розпусну черву, і на місце їх прийдуть інші» [10, с. 65]. На думку головного героя, «не ненавидіти треба місто, а здобути». У цьому він бачив безмежні перспективи. «В місто вливається свіжа кров села, що змінить його вигляд

і істоту. І він – один із цієї зміни, що її відолі призначено перемогти. Міста-сади, села-міста, заповідані революцією, ці дива майбутнього, що про них книжки лишили йому невиразне передчуття, – писав про свого героя В. Підмогильний, – в ту хвилину були йому близькі й збагненні. Вони стояли перед ним завданням завтрашнього дня, великою метою його науки, висновком того, що він бачив, робив і має робити» [10, с. 68]. Як підкреслювала В. Агеєва, роман В. Підмогильного «засвідчив неймовірно важливий здобуток національної революції: повернення урбаністичного простору під українську культурну юрисдикцію, відновлення тяглості національної традиції» [10, с. 26].

Висновки. Отже, у філософії українських поселенських спільнот як напрямі філософії української ідеї наявне протистояння двох можливих поселенських світів і світоглядних культур: хутірської відрубної окремішності й міського центру колоніальної адміністрації, сільської культури і міської цивілізації, сільської території добра і міської території зла. Розв'язати існуючі суперечності між українським хутором (чи селом), з одного боку, і неукраїнським містом – з другого, або запропонувати хоча б шляхи їхнього розв'язання, способи подолання національних відмінностей між селом і містом, за винятком окремих, не до кінця продуманих думок про українізацію неукраїнського міста, вона так і не спромоглася. Протистояння сільського і міського способів буття, мовної свідомості й релігійного світогляду східних (здебільшого промислових, міських) та західних (переважно сільськогосподарських, сільських) регіональних субкультур України призвели до появи концепцій

культурного розколу і цивілізаційного розламу України, теорії двох, трьох або більше Україн, які у вкрай радикальний і неадекватний спосіб намагалися описати і пояснити її поселенські особливості й регіональні відмінності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мірчук, І. *Напрямки української культури*. Мюнхен, 2003. 53 с.
2. Каппелер, А. *Від країни козаків до країни селян. Україна на видноколі Заходу у XVI–XIX ст.* Львів, 2022. 360 с.
3. Тьоніс, Ф. *Спільнота та суспільство* / пер. з нім. Н. Комарова, О. Погорілий. Київ, 2005. 262 с.
4. Сковорода, Г. С. *Твори у 2 т.* Київ, 1994. Т. 1. 528 с.
5. Шлемкевич, М. *Загублена українська людина*. Київ, 1992. 168 с.
6. Куліш, П. *Зазивний лист до української інтелігенції. Листи з хутора*. Київ, 2012. 56 с.
7. Чижевський, Д. І. *Історія української літератури (від початків до доби реалізму)*. Тернопіль, 1994. 480 с.
8. Ушкалов, Л. *Моя Шевченківська енциклопедія: із досвіду самопізнання*. Видання друге. Київ, 2019. 560 с.
9. Шевченко, Т. Г. *Повне зібрання творів: у 12 т.* Київ, 1989. Т. 2. 592 с.
10. Підмогильний, В. *Місто: роман* /

упоряд. і передм. Віри Агеєвої. Київ, 2023. 368 с.

REFERENCES

1. Mirchuk, I. (2003). *Directions of Ukrainian Culture*. Munich, 53 p. [in Ukr.]
2. Kappeler, A. (2022). *From the Land of Cossacks to the Land of Peasants: Ukraine in the Western Horizon in the 16th–19th Centuries*. Lviv, 360 p. [in Ukr.]
3. Tönnies, F. (2005). *Community and Society*. Kyiv, 262 p. [in Ukr.]
4. Skovoroda, H. (1994). *Works in 2 Vols*. Vol. 1. Kyiv, 528 p. [in Ukr.]
5. Shlemkevych, M. (1992). *The Lost Ukrainian Person*. Kyiv, 168 p.
6. Kulish, P. (2012). *An Invitation Letter to the Ukrainian Intelligentsia. Letters from the Farm*. Kyiv, 56 p. [in Ukr.]
7. Chyzhevskiy, D. (1994). *History of Ukrainian Literature (from the Beginnings to the Era of Realism)*. Ternopil, 480 p. [in Ukr.]
8. Ushkalov, L. (2019). *My Shevchenko Encyclopedia: From the Experience of Self-Knowledge*. 2nd ed. Kyiv, 560 p. [in Ukr.]
9. Shevchenko, T. (1989). *Complete Collection of Works: in 12 Vols*. Vol. 2. Kyiv, 592 p. [in Ukr.]
10. Pidmohylynyi, V. (2023). *The City: A Novel*. Vikhola: Kyiv, 368 p.

Summary

“HAMLET – VILLAGE – CITY” AS A FIGURE OF THE PEASANT SYLLOGISM

Yaroslav HNATIUK

orcid.org/0000-0003-1340-1922

Candidate of Philosophy, Associate Professor
Department of Philosophy, Sociology and Religious Studies
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
email: jaroslav.gnatiuk@pnu.edu.ua

The relevance of the research. The article problematizes the ontology of authentic Ukrainian being through the categories of traditional Ukrainian settlement communities, expressed in the names “hamlet,” “village,” and “city.” As a result of this problematization, the ontology of authentic Ukrainian being takes the form of a philosophy of Ukrainian settlement communities, emerging as part of the philosophy of the Ukrainian national idea. The traditional categories of settlement communities, which define the essence of Ukraine as a country of peasants, occupy historically determined positions within the structure of the peasant syllogism of Ukrainian national thinking and being, and are schematized as an abstract model: “hamlet – village – city”.

The category of the village functions as the middle term of the peasant syllogism, understood as the logical conclusion derived through a middle term in Ukrainian national thinking – a link connecting the extreme terms of hamlet and city via the intermediate concept of the village. This category drives not only the movement of thought in Ukrainian national consciousness – the transition between hamlet and city through the village – but also connects the opposing modes of existence of these three forms of settlement in Ukrainian national being. In this way, the Ukrainianization of the non-Ukrainian city occurs, and the non-Ukrainian urban civilization becomes filled with the authentic being of Ukrainian culture.

The **purpose** of the article is to reflect upon the idea of Ukraine as a peasant country, a rural Ukrainian culture distinct from a non-Ukrainian urban civilization, and to justify the prospects of overcoming the existential rift between them on both the cultural and civilizational levels within the philosophical discourse of the Ukrainian national idea.

Conclusions. The philosophy of Ukrainian settlement communities, based on the principle that the problem takes precedence over its resolution in the theory of the philosophy of the Ukrainian national idea, problematizes a range of oppositions in Ukrainian national being: between Catholic-Protestant and Orthodox civilizations, between Ukrainian rural culture and non-Ukrainian urban civilization, between Ukrainian hamlet-style separateness and non-Ukrainian urban centralization, and between Ukrainian linguistic consciousness and a non-Ukrainian linguistic unconscious.

It seeks ways to resolve these issues and overcome the existing religious, cultural, linguistic, and national divisions. Considering that, in philosophical theory, the formulation of a problem holds greater value than its solution, the philosophy of Ukrainian settlement communities regards its principal merit to be the very problematization of Ukrainian national being. As for the practical ways to address the issues raised, these are primarily the tasks of historians, linguists, cultural theorists, sociologists, political scientists, as well as politicians, civic leaders, and cultural figures – who, in dialogue with philosophers, are called upon to improve Ukrainian national being.

Keywords: philosophy of the Ukrainian idea, philosophy of Ukrainian settlement communities, peasant syllogism, farm, village, city.